

Hoe geheim was de Nederlandse *stay-behind* organisatie tijdens en na de Koude Oorlog?

Het is geen geheim meer dat er in Nederland gedurende de Koude Oorlog een organisatie heeft bestaan welke bij een bezetting van Nederland door de Sovjetbloklanden contact zou houden met een naar het buitenland uitgeweken Nederlandse staf. Goed opgeleide agenten die achter zouden blijven in bezet Nederland waren voorzien van moderne radioapparatuur en voldoende materialen welke voor ondergronds verzet nodig zouden zijn. Aan opleiding en materiaalvoorzieningen ten behoeve van de *stay-behind* werd vanaf het begin van de Koude Oorlog aandacht besteed. De aard van de organisatie bracht natuurlijk absolute geheimhouding mee, het bestaan van de organisatie en de identiteit van de medewerkers bleef in de anonimiteit. Vele tientallen jaren opereerde de organisatie buiten het zicht van pers en publiciteit, ook bij officiële instanties werd niet over het bestaan gerept. Een organisatie met meer dan honderd medewerkers¹ heeft kans gezien om gedurende lange tijd de opleiding van agenten, het vervoer van materialen, een operationele staf en de financiering van dat alles voor het publiek en de overheid (met uitzondering van een enkeling) volledig geheim te houden. Ruim na het beëindigen van de Koude Oorlog heeft dr. D. Engelen in opdracht van minister-president Kok en Defensie minister Voorhoeve in 2005 een PIVOT rapport uitgebracht waarin de activiteiten van de Nederlandse *stay-behind* organisatie beschreven worden.² De volgende vragen dringen zich op:

Hoe geheim was de Nederlandse *stay-behind* organisatie tijdens de Koude Oorlog?

Zijn er nu nog geheimen en moeten er geheimen blijven?

Hoe was het mogelijk dat een organisatie met meer dan honderd medewerkers ruim dertig jaar geheim bleef? Pas na 1980 en vooral na 1990 kwam de dienst in beeld. Wat waren de activiteiten tijdens de voorbereiding van de organisatie en de opleiding van agenten, wat kon verlies van anonimiteit betekenen, was er veel kans op ontdekking? En voor wie was de organisatie niet geheim? In 1992 is de organisatie ontbonden, wat is er nu bekend over de Nederlandse *stay-behind*?

De val van de Berlijnse Muur markeerde in 1989 het einde van de Koude Oorlog. De noodzaak van een *stay-behind* kwam te vervallen, de kans op een bezetting van

---

¹ Dick Engelen, *De Nederlandse stay-behind organisatie in de Koude Oorlog 1945-1992*. (Rijksarchiefdienst 2005) PIVOT rapport 166.

² Dick Engelen, *De Nederlandse stay-behind*, 42.

Nederland leek niet meer reëel. Na de ontmanteling van de *stay-behind* organisatie in 1992 werden de medewerkers bedankt, wel werd verzoek tot geheimhouding gehandhaafd. Voor sommigen leek het niet meer nodig om de waas van geheimzinnigheid te blijven optrekken. Uit loyaliteit aan de organisatie, welke zij zo vele jaren dienden, voldeden zij aan het verzoek.

Afbeelding: val Berlijnse Muur 1989

Enkele wetenschappelijke publicaties met betrekking tot de organisatie verschenen na 1992, ondermeer van de hand van Bob de Graaff en Cees Wiebes.³ Ook Paul Koedijk schreef een boek *Verspieters voor het vaderland*.⁴ Al deze publicaties hebben gemeen dat de nadruk gelegd wordt op geheime dienst en spionage activiteiten, *stay-behind* komt niet of zeer onvolledig ter sprake. Het in 1992 gepubliceerde boek *Gladio der vrije jongens* van Bob de Graaff en Cees Wiebes beschrijft: ‘Een particuliere anticommunistische organisatie met een eigen geheime dienst, die tussen 1947 en 1950 een Gladio-achtige afdeling had’.⁵ Bij lange na geen reële weergave van de organisatie. Gedurende de operationele periode en zelfs na de opheffing, kon de organisatie zich met succes grotendeels achter de rokken van de inlichtingendienst verschuilen. Pas in 2005 verscheen, in opdracht van de overheid, het al genoemde rapport van ex-BVD (Binnenlandse Veiligheidsdienst) medewerker Dick Engelen. Ook in 2010 moet worden vastgesteld dat het volledig openbaar maken van de *stay-behind* activiteiten geen prioriteit heeft bij de overheid.

³ Bob de Graaff en Cees Wiebes, *Villa Maarheeze: De geschiedenis van de inlichtingendienst buitenland* (Den Haag 1998).

Dick Engelen, *De Militaire Inlichtingen Dienst 1914-2000* (Den Haag 2000).

⁴ Paul Koedijk, J. Linssen en D. Engelen (red.), *Verspieters voor het vaderland: Nederlandse spionage voor, tijdens en na de Tweede Wereldoorlog* (Den Haag 1996).

⁵ Bob de Graaff en Cees Wiebes, *Gladio der vrije jongens* (Den Haag 1992), achterkant.

Voor dit artikel is onderzoek is gedaan in de archieven van het ministerie van Buitenlandse Zaken. Veel archieven welke van belang zijn blijken niet toegankelijk of ze zijn nog niet open gesteld (ook niet na dertig jaar). Archieven in het Nationaal Archief blijven grotendeels onder embargo, er is wel wat te vinden maar veel relevante stukken zijn niet beschikbaar, ze worden bewaard in het archief in een niet toegankelijke afdeling, “de kooi”. Enkele deelnemers aan de *stay-behind* hebben meegewerkt aan een interview. Onderzoek in krantenarchieven leverde een aardig beeld van de publieke kennis over de organisatie, of juist het gebrek aan kennis in bepaalde periodes. De auteur van dit artikel heeft gedurende vele jaren, van 1961 tot 1989 als instructeur en stafmedewerker aan de organisatie deelgenomen en kan dus ook putten uit eigen ervaring. Er is dankbaar gebruik gemaakt van het onderzoek dat de KRO journalisten Jos Slats en Bart Nijpels in 2007 uitvoerden voor het KRO televisieprogramma *Reporter*.⁶ Het PIVOT rapport van dr. Engelen leverde veel informatie op evenals beschikbare literatuur zoals *De internationale stay-behind in West-Europa* van de Zwitser dr. Daniele Ganser.⁷ Geprobeerd zal worden om te achterhalen waarom er tot op heden getracht wordt om facetten van de *stay-behind* waaraan zo vele agenten belangeloos hebben meegewerkt onder het tapijt te houden.

De Nederlandse *stay-behind* na de Tweede Wereldoorlog.

Na de bevrijding van Nederland in 1945 trad er een korte pauze op in het conflict tussen Oost en West, al spoedig kwam er een einde aan de schijnbare ontspanning tussen de Sovjets en de Westerse landen. Een herhaling van een bezetting, nu door de Sovjet-Unie en Oostbloklanden leek tot de mogelijkheden te behoren. Al in 1946 speelden enkele Nederlanders met de gedachte om een Nederlandse *stay-behind* op te richten. In 1946 was onder leiding van mr. L. Einthoven, een vertrouwensman van prins Bernhard, hoofd van de voorloper van de Binnenlandse Veiligheidsdienst (BVD), begonnen met het opzetten van een Nederlandse *stay-behind*.⁸ De opbouw en de organisatie van de Nederlandse *stay-behind* wordt in het al genoemde rapport van Engelen beschreven, dit artikel gaat verder in op de grote hoeveelheid activiteiten welke werden uitgevoerd binnen de organisatie. Activiteiten tijdens het opleiden van agenten en het operationeel maken van de *stay-behind* organisatie.

In 1952 werd de minister-president geïnformeerd over de vorderingen van de *stay-behind* organisatie. De staf bestond uit 21 medewerkers, 6 personen waren belast met

⁶ KRO reportage *Reporter* van 9 september 2007 op televisie Nederland 2.

⁷ Daniele Ganser, *NATO's secret armies, Operation Gladio and Terrorism in Western Europe* (Londen 2005).

⁸ Dick Engelen, 'Lessons learned' *Militaire Spectator* 174 (oktober2005),415-416.

stafwerkzaamheden, 11 met de rekrutering en opleiding, 2 met de administratie en nog eens twee met de zorg voor materieel en transport.⁹ In 1956 bestond de personeelssamenstelling van de staf uit 28 personen, al deze personeelsleden kenden elkaar slechts bij hun alias en niet bij hun werkelijke naam.¹⁰ Volgens de opgave van Engelen waren er in 1956 ruim 75 agenten in de organisatie opgenomen¹¹, specialisten, *organisers* en telegrafisten, *operators*.

Organisers waren agenten met een specialistische taak, zij werkten samen met een *operator* welke de radioverbinding met de basis in het buitenland verzorgde. Speciale radiotelegrafisten die morsetelegrafie beheersten waren door de moderne technische ontwikkelingen later niet meer nodig. De *organiser* was een zelfstandig opererende *singel agent*. Engelen geeft aan dat in de laatste jaren voor de opheffing van de organisatie omstreeks 30 veldmedewerkers als agent actief waren.¹² De Zwitser dr. Daniele Ganser vermeldt in zijn boek *NATO's secret armies* dat de Nederlandse *stay-behind* uit 20 stafmedewerkers bestond en uit 150 getrainde agenten met ervaring in guerrilla, explosieven en sabotage activiteiten,¹³ gegevens die nergens gestaafd worden. De paragraaf over de Nederlandse geheime organisatie in zijn boek maakt overigens geen erg betrouwbare indruk, ook bij andere gegevens over de Nederlandse geheime organisatie welke hij gebruikt moeten vraagtekens worden geplaatst. Hij vermeldt dat prins Bernhard de echtgenoot van Wilhelmina was. Deels gewoon slecht huiswerk maar het toont ook aan dat de Nederlandse *stay-behind* gedurende vele jaren echt goed geheim had gewerkt. Zelfs in 2005 was nog veel geheim terwijl toch een groot aantal mensen betrokken was geweest bij de organisatie. In 1990 merkte een Nederlandse agent volgens Ganser op 'We actually were suprised as well we could work so long undisturbed.'¹⁴ Ook Engelen schrijft in zijn artikel *Lessons learned* 'Men kan bewondering hebben voor de veldmedewerkers, de tientallen mannen en vrouwen die - soms jarenlang - belangeloos hun tijd en energie daartoe hebben ingezet. Bewondering ook voor het feit dat men, staven én veldmedewerkers, in staat is geweest de organisatie zo lang geheim te houden.'¹⁵

Alle agenten en medewerkers moesten ooit worden aangetrokken, daarvoor werden zij door de BVD grondig gescreend, ook in de naaste omgeving en vaak bij de werkgever werd voorzichtig navraag gedaan. Deelnemers werden pas tot de organisatie toegelaten na

⁹ Engelen, *De Nederlandse stay-behind*, 40.

¹⁰ Engelen, 40-41.

¹¹ Engelen, 42.

¹² Ibidem, 66.

¹³ Daniele Ganser, *NATO's secret armies*, 161.

¹⁴ Ganser, *NATO's secret armies*, 162.

¹⁵ Engelen, 'Lessons learned', 420.

zorgvuldige screening door een psycholoog en een psychiater.¹⁶ Na acceptatie werd van elke deelnemer aan de organisatie absolute geheimhouding gevraagd. Zelfs de partner mocht niet worden ingelicht, een vrijwel onmogelijke opgave. Gebleken is dat enkele aspirant-agenten en medewerkers van de navraag door de BVD op de hoogte waren, gewaarschuwd door vrienden of collega's. Medewerkers aan de organisatie, en vaak hun partner, waren op de hoogte van het bestaan van *stay-behind* en afhankelijk van hun positie beschikten zij over kennis met betrekking tot de activiteiten. De kennis beperkte zich tot wat noodzakelijk was voor het functioneren, wat was *the need to know*. De organisatie was opgebouwd uit afzonderlijke cellen, geen agent kende of ontmoette een andere agent.

Het opleiden van agenten was een tijdrovende zaak, alle agenten in opleiding hadden een volledige dagtaak en genoten hun opleiding in hun vrije tijd. Een verslag uit 1952 geeft een idee van het tijdsbeslag. De opleiding voor radiotelegrafist nam in totaal ongeveer 366 uur in beslag, toekomstige saboteurs konden volstaan met een veiligheidstraining van 40 uur en omstreeks 60 uur theorie, bovendien werd voor hen een 3-weekse praktische opleiding in Engeland geregeld.¹⁷ De agenten werd een paspoort op gefingeerde naam verstrekt, zij moesten zelf voor een alibi voor hun afwezigheid zorgen, vaak vertelde men voor zaken op weg te zijn of men was bijvoorbeeld op cursus.

Allereerst kreeg de agent de veiligheidstraining van ongeveer 40 uur. De lessen van de agent werden meestal eens per twee weken op een avond of vrije middag door een instructeur individueel gegeven. Gedeeltelijk op een neutraal adres, *safe house*, dat door de organisatie onder het mom van lesgeven werd gehuurd, zo mogelijk binnen een redelijke afstand van de woonplaats van de agent maar uit veiligheidsoogpunt niet in de woonplaats om toevallige ontmoetingen te voorkomen. De eigenaar of de beheerder van het adres wist meestal niet van de werkelijke activiteiten die ter plekke plaats vonden. Als er geen *safe house* beschikbaar was werd gebruik gemaakt van een geblindeerde transportauto die voor instructie was ingericht. Die auto met chauffeur kwam dan op een afgesproken tijd en plaats. De chauffeur bleef meestal in of bij de auto waarin de instructeur en de agent in opleiding verbleven. Bij een instructiebijeenkomst tussen agent en instructeur waren dus indirect meerdere mensen betrokken. De agent, de instructeur, de bewoner of beheerder van het *safe house* en eventueel de chauffeur. De veiligheidsopleiding omvatte lessen theorie en praktijk, ondermeer werd het maken van goede afspraken en het overdragen van pakjes en brieven aan onbekenden via een DLB (*een dead letter box*) aangeleerd. Uiteindelijk werd de cursus afgesloten met een

---

¹⁶ Engelen, *De Nederlandse stay-behind*, 40.

¹⁷ Engelen, *De Nederlandse stay-behind*, 39-40.

volg oefening in een grote stad. De agent moest een codebericht op een vooraf zelf bepaalde plek in de stad achterlaten en vaststellen of hij of zij gedurende die actie gevolgd werd en door wie. Voor deze oefening werd een beroep gedaan op een volgploeg bestaande uit stafleden.

Op vrijwillige basis verkreeg elke agent een opleiding in het gebruik van een handvuurwapen ter zelfverdediging. Deze opleiding omvatte gebruik en onderhoud van het wapen en een paar schietoefeningen op een zeer geavanceerde schietbaan. De agent wist niet waar die schietbaan zich bevond, hij of zij werd in de geblindeerde instructieauto met de schietinstructeur naar de schietbaan gebracht.

Zeer veel tijd kostte de noodzakelijke opleiding tot telegrafist. Aanvankelijk werden agenten opgeleid in het maken van radioverbindingen via de korte golf. Eerst werd begonnen met leren bedienen van een morsesleutel. De agent in opleiding moest vervolgens gecodeerde morseberichten kunnen opstellen en ontcijferen. Ook het bedienen van de gecompliceerde zend- en ontvangapparatuur was geen sinecure. Gedurende vele jaren werd ongeveer twee keer per maand in bijeenkomsten van ongeveer 90 minuten radioverbinding en code onderwezen. Wanneer een agent operationeel was werd ongeveer eens per maand een radioverbinding met de basis in het buitenland gemaakt. De agent bepaalde zelf de plaats en het moment van uitzenden. Vragen van de basis werden gedecodeerd en beantwoord, de instructeur kreeg later een schriftelijk rapport dat met de agent werd besproken. Doordat de techniek per jaar veranderde, en daarmee vaak ook de apparatuur, was blijven oefenen een absolute noodzaak om de opgeleide agent/verbindingman alert en bij de tijd te houden.

Afbeelding: morsesleutel

Elke agent had een 'contactman'. Deze stafmedewerker kende de identiteit van de agent en kwam in veel gevallen ook aan huis. De agent kende hem echter slechts onder zijn schuilnaam. De agent kon zijn contactman niet bereiken. De contactman was vaak de

radio-instructeur omdat deze toch al vele uren met de agent in opleiding te maken had. Wanneer de agent naar de mening van de radio-instructeur voldoende paraat was werd hem door zijn contactman een waterdichte container verstrekt. Deze container bevatte zend- en ontvangapparatuur, codemiddelen, een zendplan, eventueel wapen en munitie en 20.000 gulden in contanten. De container moest in of direct bij de woning van de agent worden verstopt. Meestal begraven onder het huis of in de tuin. Regelmatig moest apparatuur in de container welke verouderd was worden vervangen. De benodigde apparatuur, zendplannen en codemiddelen om te oefenen werden apart verstrekt. Het zou in dit artikel te ver voeren om alle activiteiten rondom de opleiding en het paraat houden van alle agenten in detail te beschrijven, het is slechts de bedoeling om de lezer een indruk te geven van wat er zoal rondom één agent gebeurde.

De opleiding van een agent werd afgerond met een uitgebreide cursus geestelijk verzet en de agent werd vertrouwd gemaakt in het beheer van een bergplaats, een *cache*. Er waren 39 sabotage-*cashes* verspreid over Nederland. Geheime, vaak ondergrondse, bergplaatsen met sabotagemateriaal en 15 geheime bergplaatsen waar waardemiddelen zoals kontanten, goud en edelstenen voor de financiering van de te vormen verzetsgroepen¹⁸. De bergplaatsen werden uitgezocht op openbaar terrein en door stafmedewerkers in de nacht gevuld. De agent kende de locatie van de bergplaats niet, de locatie zou pas onder operationele omstandigheden per radio worden verteld. Uiteraard vergde ook deze actie zorgvuldige voorbereiding, een gure, donkere en bijvoorkeur regenachtige nacht was geschikt om de ongeveer 20 zware waterdichte blikken te begraven en te camoufleren. Aan en afvoer gebeurde met een geblindeerde bestelauto, lokale autoriteiten werden niet op de hoogte gebracht. Natuurlijk bestond het risico dat tijdens activiteiten voor de organisatie ooit iets mis zou gaan. Een routine controle van auto's bemenst door medewerkers tijdens vervoer van zaken naar de graafactiviteiten of tijdens de reis naar instructiebijeenkomsten was niet uit te sluiten. Stafmedewerkers waren in het bezit van een document met pasfoto, een "groene pas". In geval van calamiteit of een politie controle kon de pas worden getoond, de betrokken politieagent of marechaussee werd opgedragen 'hem/haar bij de uitoefening van zijn taak ongemoeid te laten en desgevraagd bij te staan.'¹⁹ In een begeleidende brief stond dat de betrokken autoriteit ter controle een telefoonnummer in Den Haag kon bellen, de pas is nooit gepubliceerd. Wanneer dit een stafmedewerker bij gebruik van zijn eigen auto zou overkomen was hij natuurlijk "aangebrand". Ongetwijfeld zou de betrokken agent deze bijzondere

---

¹⁸ Engelen, *De Nederlandse stay-behind*, 66.

¹⁹ *Nationaal Archief*, Regeling "Groene pas", november 1989 toegangsnummer 2.03.01 inventarisnr. 12406.

stafmedewerker aan de hand van zijn kenteken identificeren. Het is in al die jaren niet voorgekomen dat een medewerker om die reden moest afhaken.²⁰

Ook de stafmedewerkers moesten worden opgeleid en geïnstrueerd. Regelmatig werden onderlinge bijeenkomsten belegd, uiteraard zonder dat men elkaars identiteit kende en op een neutraal adres. Informatie en praktische voorstellen werden uitgewisseld. Nieuwe instructies en technische vorderingen werden via een aanwezige van de leiding besproken en vastgesteld. Stafmedewerkers kregen ook regelmatig gespecialiseerde opleidingen in het buitenland, onder andere van Amerikanen, Duitsers en Engelsen. De reizen werden met gebruik van valse identiteit en dus ook met gebruik van paspoorten op die identiteit uitgevoerd. Die paspoorten werden “geregeld”. Maandelijks brachten de instructeurs schriftelijk verslag uit van de gang van zaken, de vorderingen van agenten werden gerapporteerd zonder dat de identiteit en de woonplaats van de agent werden vermeld. Op “kantoor” kon iemand de status van een agent bijhouden zonder dat dit direct aan zijn identiteit was gekoppeld.

In geval van operationeel worden moest de staf worden geëvacueerd, een aantal mensen zou, zo nodig met familieleden, moeten uitwijken naar de basis in het buitenland. Het spreekt voor zich dat daar van te voren een plan voor moest zijn. Evacuatie zou per schip, vliegtuig of gewoon per auto via een vooraf geprepareerde route via Frankrijk en Spanje gaan. Voorbereiding van dit evacuatieplan was gemaakt. Regelmatig werden door stafleden “oefenvakanties” langs deze ontsnappingsroute en de daarbij behorende ingerichte pleisterplaatsen gedaan.

De leiding van de organisatie hield contact met de officiële geheime inlichtingen dienst. Via deze dienst werden contacten onderhouden met buitenlandse diensten ten behoeve van aanschaf van apparatuur en nieuwe technische en operationele ontwikkelingen op het vakgebied. Financiering van de organisatie door de overheid verliep achter de dekmantel van de Nederlandse Inlichtingendienst. Voor het inrichten van de operationele basis in het buitenland was uiteraard medewerking van het betreffende land nodig, dat resulteerde in regelmatige bezoeken van stafleden aan het buitenland. De basisuitrusting bestaande uit voorschriften, interne syllabi, gecodeerde gegevens van agenten, zendplannen, codes en financiële middelen werden in buitenlandse opslagplaatsen opgeslagen. Jaarlijks werd de inhoud van de bergplaatsen geactualiseerd door het hoofd van de organisatie met een medewerker. Van deze gelegenheid werd gebruik gemaakt om de lokale beheerder te

---

²⁰ Opmerking in een interview gehouden mei 2010 met een inmiddels 82 jarige ex-leidinggevende. Identiteit bij de auteur bekend.

instrueren.²¹ Belangstellenden naar de gang van zaken met betrekking tot contacten met buitenlandse organisaties voor en tijdens operationele omstandigheden vinden informatie in het rapport van Engelen.²² Voor dit onderzoek is slechts het aantal mensen en activiteiten van betrokkenen bij *stay-behind* van belang.

Veel meer dan honderd mensen en eventueel hun partners waren jarenlang bij de organisatie betrokken. Statistisch mag worden vastgesteld dat er ooit wel binnen de organisatie een relatie verbroken zal zijn, vaak ontstaat bij het verbreken van een zakelijke of persoonlijke relatie rancune, soms manifesteert rancune zich in het buiten hangen van de vuile was of het openbaar maken van geheimen. Er was altijd een kans op ontdekking toch is het schijnbaar heel lang goed gegaan. Hoe realistisch is het om te veronderstellen dat de Nederlandse *stay-behind* echt nergens bij de buitenwereld bekend was?

Afbeelding: het wapenschild van de Sectie Algemene Zaken.
De Nederlandse *stay-behind* viel onder Sectie Algemene Zaken
De Tudor-roos verwijst naar de oude relatie met de Britse geheime dienst.
De toorts verbeeldt het licht van de hoop in bezettingstijd.
De spreuk staat voor: wij geven de moed nooit op.

²¹ *Nationaal Archief*, Geschiedenis van de sectie Algemene Zaken Hoofdstuk VII, Blz. 112.

De beschrijving van de geschiedenis is na aanvraag via langdurige WOB. procedure te verkrijgen.

KRO reporter J. Slats heeft evenals de auteur van dit artikel de geschiedenis direct ter inzage.

²² Engelen, 58-59.

Er is onderzoek over drie periodes gedaan.

Eerste periode: Oprichting tot en met 1980.

Mogelijke publieke bekendheid.

Tweede periode: 1980 tot en met beëindiging 1992.

Affaire Gladio, perspublicaties en Kamervragen.

Derde periode: 1992 tot op heden.

Gedeeltelijke openheid en verantwoording, al dan niet nog steeds gehandhaafde geheimzinnigheid, illegaal vernietigen van archieven, blijvend beroep op geheimhouding en pogingen om publicaties en onderzoek te frustreren.

Onderzoek eerste periode.

Onderzoek in diverse krantenarchieven over de periode 1960 tot 1980 levert geen match op met een mogelijke geheime *stay-behind* organisatie. De archieven van *Trouw*, *Vrij Nederland*, *NRC Handelsblad* en *De Telegraaf* bevatten in dat tijdvak geen artikelen welke het bestaan van een dergelijke organisatie suggereren. Kernwoorden waaronder in de archieven gezocht is zoals “geheime dienst”, “radioverbindingen”, “wapenopslag” en *stay-behind*, leveren tot 1980 niets op. Het ligt voor de hand dat als er al ooit in een lokale krant een artikel met als achtergrond spionage en geheime acties zou zijn verschenen, concurrerende media onmiddellijk zulke verhalen zouden hebben opgepakt. Een krantenartikel over een spannend onderwerp trekt altijd ruime aandacht.

In 1966 werd een wapenvondst gedaan in de Wieringermeerpolder. De wapenvondst werd toen afgedaan als zijnde wapens uit de Tweede Wereldoorlog, in 1966 had dat geen hoge attentiewaarde. Kees Kalkman schreef in een artikel in *VD AMOK* in 1989. ‘De eerste wapenvondst werd gedaan in 1966 in de Wieringermeer, de vinder was een gepensioneerde wachmeester van de Rijkspolitie. Over deze vondst is ons niets bekend. Het blijft dan stil tot 1980.’²³ Het is bijzonder om vast te stellen dat ruim twintig jaar na dato de vondst nog eens werd vermeld zonder dat er in 1966 veel aandacht in de pers aan werd gegeven.

In Noorwegen werden in 1973 en in 1978 wapenarsenalen ontdekt. Toen de ontdekking, welke in 1973 door een meisje in de bergen werd gedaan, bekend werd gemaakt probeerden ook de Noren de zaak af te doen met “een wapenvondst uit de Tweede Wereldoorlog”,

---

²³ *VD AMOK Anti-Militaristisch Onderzoeks Kollege 2* Kees Kalkman, ‘Wapens voor Nederlandse kontra’s’ (1989), 13.

regionale kranten werden onder druk gezet om er niet over te schrijven. Bij de tweede ontdekking in 1978 gaf de Noorse minister van Defensie Hansen toe dat de wapens bestemd waren voor *stay-behind*. Vreemd genoeg werd het snel stil rond de geheimzinnige vondsten.²⁴ In de Handelingen van de Tweede Kamer wordt in deze periode wel over geheime diensten, BVD (Binnenlandse Veiligheid Dienst) en spionage gerept maar er is geen sprake van *stay-behind*. Uiteraard wordt een geheime dienst niet in het openbaar besproken maar ook de commissie bestaande uit leden van de Tweede Kamer welke de geheime dienst moest controleren, de commissie Inlichtingen- en Veiligheidsdiensten (*de commissie stiekem*), vermeldde over die periode nergens iets over het bestaan of functioneren van de organisatie. Het feit dat er tot 1980 niet over *stay-behind* in Nederland werd geschreven wil natuurlijk niet zeggen dat er nergens iets over de organisatie bekend was. Buitenlandse inlichtingendiensten waren ook in Nederland actief. Zeer regelmatig werden lange afstandverbindingen (korte golf) door agenten vanuit Nederland gemaakt, weliswaar met zeer geavanceerde apparatuur maar de kans op onderschepping bestond. De inhoud van de berichten was door de gebruikte code techniek niet te breken. Stafmedewerkers en agenten maakten buitenlandse reizen onder gefingeerde namen. Dat er in Nederland tot 1980 publiekelijk niets over een toch redelijk grote organisatie naar buiten is gekomen is allereerst te danken aan de loyaliteit en de motivatie van de medewerkers, geheimhouding was van levensbelang voor de achterblijvende agenten onder operationele omstandigheden. De leiding van de organisatie heeft kans gezien op uiterst efficiënte manier daar waar dat nodig was een rookgordijn te leggen, via kennelijk goede contacten kon de organisatie buiten beeld worden gehouden. Gedurende een lange periode vonden er veel acties plaats waar Oostbloklanden in geïnteresseerd waren. Het is de moeite waard nader onderzoek te doen om vast te stellen of er in Oostbloklanden iets bekend was over een Nederlandse *stay-behind*. Een onderzoek in de archieven van de Oost-Duitse veiligheidsdienst in Berlijn levert mogelijk nieuwe informatie.

Onderzoek tweede periode.

Op het landgoed De Bedelaar bij het Limburgse plaatsje Heijthuisen werd op 4 april 1980 een geheim wapendepot, verpakt en begraven in metalen kisten, ontdekt door hobbyisten met een metaaldetector.²⁵ De plaatselijke rijkspolitie wilde doen geloven dat het een ‘*rommeltje uit de*

---

²⁴ *Dagblad De Volkskrant*, 20 juli 1980. Cees van der Wel, 'Project van aantal geheime diensten. Noorwegen kent al langer mysterieuze wapendepots.'

²⁵ *Dagblad NRC Handelsblad*, 22 september 1983. 'Geheime wapendepots bedoeld voor de BVD.'

Tweede Wereldoorlog’ was.²⁶ *De Limburger Maas en Roerbode* meldde dinsdag 8 april 1980 ‘Kisten vol wapens gevonden. Volgens de eerste gegevens zou het gaan om kisten vol mitrailleurs, geweren, granaten en grote hoeveelheden munitie. Volgens de rijkspolitie afkomstig uit de Tweede Wereldoorlog.’ De truc welke in 1966 werkte ging deze keer niet op. Jan de Klerk, de redacteur van het *Limburgs Dagblad*, liet zich niet met een kluitje in het riet sturen. De Klerk bleef doorvragen. Door de rijkspolitie werd hij naar de officier van justitie verwezen, vandaar naar Justitie en vervolgens via Binnenlandse Zaken naar het ministerie van Defensie. Er werd afgeraden nog verder te zoeken, in verband met de veiligheid van de staat zouden toch geen mededelingen meer volgen.²⁷ Voor De Klerk was de zaak hiermee niet afgedaan. Landelijke dagbladen zoals *Vrij Nederland* en *De Volkskrant* plaatsten op 21 juni 1980 artikelen over de wapenvondst. In de Tweede Kamer werden door het PSP-Kamerlid F. van der Spek vragen gesteld.²⁸ Minister Scholten van Defensie wilde nergens op antwoorden, hij beriep zich op artikel 68 van de Grondwet.²⁹ Van der Spek heeft bij het Amerikaanse congres nagevraagd of daar bekend waar de in Nederland gevonden kisten met machinepistolen, explosieven en onderhoudsmaterialen mogelijk vandaan kwamen. Hij wilde weten of de geheime dienst CIA er iets mee te maken had, een bevredigend antwoord heeft hij niet gekregen,³⁰ landelijke publiciteit kreeg hij wel.

Twee Rozendaalse jongens vonden juli 1983 met een metaaldetector op de Veluwe in de buurt van Rheden opnieuw een wapenopslagplaats, enkele kisten met handgranaten, kleefmijnen, machinepistolen en munitie. Volgens burgemeester mr. van Walsum waren het wapens van de Nederlandse staat.³¹ Opnieuw ophef en publiciteit, Van der Spek vraagt de regering op 21 september 1983 schriftelijk om opheldering.³² De vicevoorzitter van de vaste Kamercommissie voor de Inlichtingen- en Veiligheidsdiensten Van den Bergh (PvdA) hoopt dat minister De Ruiters zich niet achter artikel 68 van de grondwet gaat verschuilen.³³ De beknopte rapportage van die commissie over deze periode is inmiddels wel openbaar. Het verslag op 6 maart 1985 gaat over de voorgaande periode van bijna 5 jaar, het beslaat 7 pagina’s met weinig tekst. In het verslag wordt uiteraard de BVD besproken. In één alinea

²⁶ *Dagblad Vrij Nederland*, 21 juni 1980 Igor Cornelissen, ‘Zeven Nederlanders weten waarom er wapens liggen verborgen op het landgoed De Bedelaar in Limburg.’

²⁷ *Dagblad Vrij Nederland*, 21 juni 1980 Igor Cornelissen.

²⁸ *Koninklijke Bibliotheek*, Tweede Kamer, vergaderjaar 1979-1980. Brief van 23 april 1980, aanhangsel A1135.

²⁹ De ministers en de staatssecretarissen geven de kamers elk afzonderlijk en in verenigde vergadering mondeling of schriftelijk de door een of meer leden verlangde inlichtingen waarvan het verstrekken *niet in strijd is met het belang van de staat*.

³⁰ *De Volkskrant*, 27 juni 1980. ‘Van der Spek zet onderzoek wapens voort.’

³¹ *De Volkskrant*, 27 juni 1980. ‘Geheim wapendepot Rheden was van Nederlandse staat.’

³² *Koninklijke Bibliotheek*, Handelingen Tweede Kamer, zitting 1982-1983, aanhangsel 150.

³³ *NRC Handelsblad*, ‘Geheime wapendepots’, 22 september 1983.

wordt aandacht besteed aan de Inlichtingendienst Buitenland, waarachter de *stay-behind* zich verstopte, over de geheime organisatie wordt niets vermeld.³⁴ Publiekelijk worden vragen gesteld. *Het Parool* kopt 13 april 1985 op pagina twee ‘Onvoldoende zicht op speurders De Ruiter’. In het artikel wordt vastgesteld dat de commissie in vijf jaar ‘geen nieuws heeft gehoord, niets belangwekkends heeft meegemaakt en niets van belang heeft opgespoord. Dat komt omdat deze commissie gemeten naar de normen voor parlementaire controle, de minst actieve en minst mededeelzame van de Kamer is niet van zichzelf geneigd het de regering lastig te maken, niet van zichzelf geneigd achter de feiten te jagen en wel het minst geneigd veel bijeen te komen.’³⁵ De commissieleden Den Uyl, De Vries, Nijpels en Engwirda konden dit in hun zak steken.

De enkele Kamerleden die wel interesse toonden werden door de minister vrolijk afgescheept. PPR- Kamerlid Lankhorst verklaarde ‘We worden van het kastje naar de muur gestuurd.’ De minister kon langzamerhand niet alles meer in de doofpot stoppen. De Ruiter verklaarde onder meer ‘Onder verantwoordelijkheid van de minister van Defensie zijn op een aantal plaatsen in Nederland wapens opgeslagen met het doel deze zo nodig te gebruiken in een bepaalde fase van een eventuele oorlog. Deze wijze van opslag wordt thans beëindigd.’ Het was nu wel duidelijk dat de ondergrondse onbewaakte *cashes* een te groot risico vormden. Besloten werd de *cashes* te ontmantelen en de materialen centraal en bewaakt op te slaan onder verantwoording van de Koninklijke Marechaussee. De voorbereiding voor het begraven (*cacheren*) zouden al worden voorbereid. In een brief van de minister van Defensie aan de commandant van de Koninklijke Marechaussee op 25 april 1984 werd de te volgen procedure uiteengezet.³⁶ Een passage uit de brief ‘In geval van een dreigende oorlogssituatie vijftig man van het u onderhebbend personeel gedurende een week ter beschikking te stellen voor het cacheren van sabotage-materiaal, wapens en munitie ten behoeve van “O” (*stay-behind*). Meer mensen zouden bij deze actie betrokken zijn, dus minder geheim.

In 1990 kwam de organisatie echt in de publiciteit. Er was in Italië grote politieke beroering ontstaan toen het bestaan een geheime *stay-behind* organisatie aan het licht kwam. Een wapenvondst in Venetië leidde tot de ontdekking van een geheime organisatie welke op Europees niveau opereerde. De organisatie had formele banden met de NAVO. Ook de Amerikanen en de Canadezen waren van het bestaan op de hoogte.³⁷ De Italiaanse organisatie

³⁴ *Koninklijke Bibliotheek*, Handelingen Twee Kamer, vergaderjaar 1984-1985, 18 895, nr.1.

³⁵ *Het Parool*, 13 april 1985. ‘Onvoldoende zicht op de speurders De Ruiter.’

³⁶ *Nationaal Archief*, Brief minister van Defensie aan Commandant Koninklijke Marechaussee. Toegang 2.03.01 inventarisnummer 12406.

³⁷ *De Volkskrant*, 27 juni 1980. ‘Enkele ministers wisten van bestaan Gladio.’

stond bekend onder de naam Gladio. Al spoedig werd Gladio in Europa een soortnaam voor een *stay-behind*. De ontdekking van het netwerk in Italië deed het vermoeden reizen dat de organisatie achter terroristische aanslagen van extreemrechts in Italië zat.³⁸ De Italiaanse president Andreotti vertelde in zijn verklaring over het bestaan van een geheime NAVO-organisatie dat er in vele Europese landen kort na de oorlog groeperingen werden opgeleid welke ingeval van bezetting het de Russen zuur zouden maken. Nederland en België werden als voorbeeld genoemd.³⁹ Natuurlijk kon de Nederlandse regering het bestaan van een Nederlandse Gladio niet meer ontkennen. De Kamerleden mevrouw Beckers - de Bruijn (Groen Links), de heer Brinkman (CDA) en de heer Stoffelen (PvdA) stellen vragen in de Tweede Kamer,⁴⁰ minister-president Lubbers reageerde in een brief van 13 november 1990.⁴¹ Lubbers meldde het bestaan van een *stay-behind* organisatie in Nederland en omschreef in zijn brief summier de doelstellingen. Hij benadrukte dat de organisatie opereerde onder verantwoordelijkheid van de Nederlandse regering, ‘van enigerlei buitenlands of NAVO-toezicht op de organisatie is nimmer sprake geweest.’ In de bijlage bestemd voor de commissie Inlichtingen- en Veiligheidsdiensten legde Lubbers uit dat door het in Nederland gebruikte *single agent* concept betekent dat elke agent strikt individueel en gescheiden opereert. Deze gescheiden opzet leent zich niet voor activiteiten in groepsverband zoals in Italië en enkele andere landen. Nederland had hier nooit aan mee willen doen. In dezelfde bijlage schreef hij dat de primaire functie van de organisatie informatieverschaffing is en versterking van de geestelijke weerbaarheid. De sabotageactiviteiten waren van licht kaliber, bijvoorbeeld om een register op te blazen. Lubbers gaf verder aan dat in alle jaren slechts de minister-president en de minister van Defensie van het bestaan van de organisatie op de hoogte waren. De uitgaven voor de dienst werden persoonlijk door de president van de Algemene Rekenkamer gecontroleerd. De Vaste Kamercommissie had er naar zijn weten indertijd ooit alleen met minister Scholten over gesproken.

De landelijke dagbladen schonken ruim aandacht aan de “Gladio-affaire”. Op 17 november verscheen er een volledige pagina over dit onderwerp in *De Telegraaf*.⁴² Vrijwel alle landelijke en veel lokale kranten pakten uit met een artikel over dit tot de verbeelding sprekend onderwerp. Een verzameling van tientallen perspublicaties over de

³⁸ *Het vrije Volk*, 12 november 1990. ‘Regeringspartijen willen opslag geheime NAVO-wapens bespreken.’

³⁹ *De Volkskrant*, 10 november 1980. Jos Slats, ‘Mogelijk verband tussen “Gladio” en wapendepots.’

⁴⁰ *Koninklijke Bibliotheek*, Handelingen Tweede Kamer, vergaderjaar 1990-1991, vragen aanhangsel 122.

⁴¹ *Koninklijke Bibliotheek*, Brief met bijlage van 13 november 1990 aan de voorzitter van de Tweede Kamer. Handelingen van de Tweede Kamer, vergaderjaar 1990-1991, 21895 nr.1.

⁴² *De Telegraaf*, 17 november 1990, T17.

‘GLADIO, geheim leger dat zeker geen rechtse militaire coup beraamt’,

Nederlandse Gladio-organisatie is in het Nationaal Archief in Den Haag in te zien.⁴³ Ook de radio en televisie besteedden ruim aandacht aan dit onderwerp. Bij gebrek aan informatie deden de wildste speculaties in de pers de ronde. Een kleine bloemlezing:

De Volkskrant 3 december 1990. Er zijn sterke aanwijzingen dat Gladio was betrokken bij de ontvoering en de gewelddadige dood van de Italiaanse christendemocratische leider Aldo Moro in 1978. Dat blijkt uit een onthulling van een vroegere chef van dat clandestiene leger, generaal Gerardo Serravalle.

Trouw 7 december 1990. Turkse Gladio bereidde inval Cyprus voor. De organisatie was zeer actief in de periode 196 tot 1974, het jaar waarin Turkije militair ingreep op Cyprus. Oud-premier Bülent Ecevit sluit ook niet uit dat het Gladio-netwerk betrokken is geweest bij de militaire staatsgreep van generaal Evren in 1980.

Humo (Belgisch weekblad) 15 november 1990. De Belgische minister van Defensie Coëme, die sinds 3 jaar de grote baas van het leger was had nog nooit van Gladio gehoord. Ook Coëme wilde weten of de Belgische variant van de Italiaanse Gladio iets met de bende van Nijvel te maken had (De bende van Nijvel was een beruchte Belgische criminele organisatie).

De Volkskrant meldde 17 november 1990. ‘De waarheid achter de Nederlandse Gladio is nog steeds niet duidelijk. De vraag bijvoorbeeld of het netwerk werd gefinancierd door de Amerikaanse inlichtingendienst CIA of door de NAVO is niet beantwoord. Ook de betrokkenheid van Gladio bij allerlei moorden en terreurdaden is nog niet boven water gebracht.’

Het Parool 17 november 1990. De Duitse Gladio-tak was volgens het weekblad *Stern* een uiterst rechtse organisatie die voor een belangrijk deel steunde op oud-oostfront strijders en andere voormalige nazi's. Er zou binnen het commando een dodenlijst hebben gecirculeerd waarop namen stonden van vooraanstaande linkse politici die ingeval van een communistische invasie onmiddellijk zouden moeten worden geliquideerd

Artikel in het blad van de *NVU* (Nederlandse Volks-Unie) 20 mei 2006. ‘Moord op extreemlinkse afa activist Seveke in Nijmegen.’ Tijdens een verhoor door de recherche in Nijmegen verklaart Constant Kusters op de vraag in welke hoek men de dader moet zoeken dat hij heeft gezegd dat men eens moest gaan kijken in de hoek van de “opgeheven” BVD/Gladio eenheid.

---

⁴³ *Nationaal Archief*, map met krantenknipsels, toegangsnummer 2.03.01 inventaris. nr. 12405.

Televisie Journaal 21 november 1990. Verslag van Oscar van de Kroon over het ontstaan van de geheime NAVO-organisatie Gladio, in Nederland bekend onder de naam I&O.⁴⁴

Televisie rubriek ‘Den Haag Vandaag’ 21 november 1990 op Nederland 3. Een Kamerdebat over O en I diensten (O dienst was de officiële benaming voor Gladio). Verklaringen van minister-president Lubbers, en de Kamerleden Ria Beckers (Groenlinks), Ton Frincking (CDA) en Piet Stoffelen (PvdA). Lubbers verzekerde de Kamer dat de diensten nooit een broeinest zijn geweest van rechts-extremistische activiteiten.⁴⁵

Tot overmaat van ramp voor de organisatie doken er weer berichten in de pers op over een omvangrijke leeggeroofde wapenopslagplaats in de Scheveningse Bosjes bij Den Haag.⁴⁶ Bij een controle van de bergplaats in 1983 was volgens een artikel in *Trouw* vastgesteld dat de bergplaats was leeggehaald, de leeggehaalde bergplaats was opgevuld met oude koelkasten en weer keurig dichtgemaakt zodat bij eerdere controles met een detector er niets was opgevallen. De Marechaussee heeft bij de Haagse politie aangifte gedaan maar er werd besloten aan de zaak geen ruchtbaarheid te geven.⁴⁷ Pas in 1991 doken er in het criminele circuit wapens op die vermoedelijk uit deze bergplaats waren gestolen. Op 29 augustus worden bekende criminelen S. Klepper en J. Mierenet in Alkmaar gearresteerd met in hun bezit wapens vermoedelijk afkomstig uit de bergplaats in Den Haag.

Vast staat dat de Nederlandse Gladio in de jaren tachtig en negentig niet meer echt geheim was, ingewijden en belangstellenden hoefden slechts de kranten te lezen maar, zoals gebruikelijk, de aandacht ebde na verloop van tijd weer weg. Voor belangstellenden had *stay-behind* als Gladio een plekje gekregen. Ook Oost-Europese, met name Oost-Duitse, inlichtingendiensten moeten zeer waarschijnlijk minstens na 1980 over geheime wapenopslag hebben geweten.

De situatie in Oost-Europa was inmiddels belangrijk veranderd. De Berlijnse Muur was gevallen en de uiteenvallende Sovjet-Unie onder Gorbatsjov kon niet langer als een serieuze mogelijke bezetter van Nederland worden gezien. Het nut van het in stand houden van een *stay-behind* organisatie werd in twijfel getrokken, echter niet door het hoofd van dienst van de organisatie. Vanaf 4 december 1990 werd aan alle veldmedewerkers (via de trainer) een brief ter inzage gegeven waarin werd vermeld dat het voortbestaan van de dienst

⁴⁴ *Nederlands Instituut voor Beeld en Geluid*, 189344, collectie Televisie Journaal.

⁴⁵ *Nederlands Instituut voor Beeld en Geluid*, 39371, collectie Televisie Actualiteiten.

⁴⁶ *De Volkskrant*, 22 november 1990, ‘Diefstal van wapens uit depot “Gladio” stil gehouden.’

⁴⁷ *Het Parool*, 21 november 1990, ‘Mogelijk ook wapens O en I in Den Haag.’

noodzakelijk bleef.⁴⁸ De taakstelling van de veldmedewerkers zou geen verandering ondergaan. In 1992 werd echter alsnog van hogerhand besloten de organisatie te ontbinden. Premier Lubbers schreef een bedankbrief welke de instructeurs de agenten lieten lezen,⁴⁹ daarmee was voor de agenten de kous af. In het al genoemde PIVOT rapport van Dick Engelen wordt de ontmantelingsprocedure beschreven.

Onderzoek derde periode.

Na ruim 40 jaar werd de Nederlandse *stay-behind* opgeheven, althans de club was niet meer operationeel. Enkele medewerkers hielden zich nog bezig met het afwikkelen van lopende zaken, toegezegde financiële verplichtingen, lopende huurafspraken en het bestemmen van overtollig materiaal en archief. Ex-medewerkers hielden keurig hun mond, openbaarheid werd niet nagestreefd.

Aan het in stand houden van geheimhouding kleefden wel belangrijke nadelen. Allereerst werd de kans gemist om ex-agenten een publiekelijk blijk van waardering te geven voor de bereidheid om vele jaren tijd en energie te investeren met de wetenschap dat eventueel onder operationele omstandigheden een risicovolle taak wachtte, een niet geringe prestatie. Het voor het voetlicht brengen van die prestatie, al dan niet anoniem, zou geen probleem moeten zijn.

Een geheim dat niet ontsluit wordt roept bovendien speculatie op. Zoals in het onderzoek over de tweede periode is vastgesteld is er bij gebrek aan kennis een circuit van spannende verhalen en veronderstellingen ontstaan, vaak erg ver van de realiteit. Steeds bleven krantenartikelen het beeld van de organisatie bepalen. *Trouw* meldde dat twee afpersers vroeger bij de geheime verzetsorganisatie Gladio hadden gezeten.⁵⁰ Dezelfde krant kopte in september 2007, 'Wapens Gladio in handen criminelen.'⁵¹ Behoorlijke publicatie op grote schaal over het functioneren van de organisatie zou na het opheffen veel speculatie uit de wereld hebben geholpen. Natuurlijk mag er van uitgegaan worden dat er geen feiten die het daglicht niet konden verdragen aan het licht zouden komen.

In 2005 werd het rapport van Engelen aan de Tweede Kamer aangeboden, het werd aan belangstellenden, ondermeer de auteur van dit artikel, ter inzage gegeven met het uitdrukkelijke verzoek tot geheimhouding. Dick Engelen geeft aan dat hij onbelemmerd

⁴⁸ *Nationaal Archief*, Brief hoofd van dienst aan Veldmedewerkers. Toegangsnummer. 2.03.01 inv.nr. 12407.

⁴⁹ *Nationaal Archief*, Brief nr. 92G000047, van de minister-president, Minister van Algemene Zaken, drs. R.F.M. Lubbers, Den Haag 13 maart 1992. Toegangsnummer. 2.03.01 inventaris nr. 12412.

⁵⁰ *Trouw*, 6 oktober 1993. 'Nutricia ontliet grote schade. Verdachten afpersing tijdelijk op vrije voeten.'

⁵¹ *Trouw*, 9 september 2007.

toegang heeft gekregen tot het *bewaard gebleven* geheime archiefmateriaal dat bij het ministerie van Algemene Zaken berust.⁵² Veel anderen zou dat niet gegeven zijn. Op 15 juli 1996 stelden Wiebes en de Graaff vast dat bij de ministeries van Defensie en Algemene Zaken het archief met betrekking tot de organisatie door een medewerker van Sectie Algemene Zaken in 1992 eigenmachtig vrijwel geheel was vernietigd. Er was slechts een zeer klein gedeelte bewaard gebleven. In de Tweede Kamer kwam dit wel ter sprake. ‘De Minister van Defensie heeft bij brief van 31 oktober 1996 de Vaste Commissie voor de Inlichtingen- en Veiligheidsdiensten op de hoogte gesteld van de illegale vernietiging. Maatregelen tegen de betrokkene zijn wel overwogen, maar niet uitgevoerd.’⁵³ Het dagblad *Trouw* meldde op 16 juli 1998 ‘Topambtenaar ontkent vernietigen archief’. De voormalige topambtenaar R.J. Hoekstra hield vol dat de omstreden archieven helemaal niet waren vernietigd, ze zijn volgens hem keurig bewaard op microfiche.

Over de archieven was niettemin een politieke rel ontstaan. Premier Kok had al in 1996 moeten toegeven dat de archieven weg waren, een parlementaire commissie had in 1998 net een onderzoek naar de affaire afgerond. De commissie maakte Hoekstra, destijds secretaris-generaal van Algemene Zaken en inmiddels lid van de Raad van State, zware verwijten. Het archief had nooit vernietigd mogen worden. PvdA Kamerlid Valk, voorzitter van de parlementaire commissie, reageerde verbaasd op de ontkenning van de vernietiging. Inderdaad was een zeer klein deel van het archief op microfilm gezet maar dat was van zeer slechte kwaliteit. De bulk van het archief was verdwenen. ‘De financiële administratie is vernietigd, de rapportages waaruit kan worden afgeleid welke activiteiten men heeft ondernomen, het is er helemaal niet meer. Je kunt rustig zeggen dat het over het algemeen structureel is vernietigd’ aldus Valk.⁵⁴ In het archief van de geheime dienst zou informatie te vinden zijn geweest over bijvoorbeeld het England Spiel in de Tweede Wereldoorlog, de contacten met Suriname en Gladio, de verzetsorganisatie die in geval van een oorlog in actie zou moeten komen.⁵⁵ Het blijft een onbeantwoorde vraag waarom er zoveel vernietigd werd.

Engelen rept in zijn rapportage niet over deze illegale verdwijning, wel geeft hij in zijn rapport aan dat persoonsgegevens die van belang zijn zich in het geheime archief van het Kabinet van de minister-president bevinden.

Afgesproken was dat de anonimiteit van geheime medewerkers gehandhaafd zou worden, dat gold niet voor alle verantwoordelijken - politici, hoge ambtenaren en

---

⁵² Engelen, 11.

⁵³ *Koninklijke Bibliotheek*, Tweede Kamer, vergaderjaar 1997-1998, 25809, nrs. 4-5, blz. 29-30.

⁵⁴ *Trouw*, 16 juli 1998.

⁵⁵ *Trouw*, 16 juli 1998.

leidinggevende functionarissen.⁵⁶ Geheimhouding bleef belangrijk, de beeldvorming over de organisatie werd niet door agenten bepaald. Ex-agenten hadden geen contact meer met de ontmantelde organisatie, zij moesten zelf berichten in kranten over “hun organisatie” interpreteren. Niet altijd zullen zij naar aanleiding van alle berichten die in de loop van tijd over Gladio verschenen een goed gevoel hebben gekregen bij de beeldvorming over de organisatie waar zij vaak tientallen jaren belangeloos hart en ziel aan hadden gegeven.

In 2006 vatte de redactie van het KRO programma *Reporter* het plan op om een reportage te maken over de Nederlandse *stay-behind*. Een royaal onderzoek in archieven en publicaties werd gestart. Op 29 september 2006 diende KRO reporter J. Slats een verzoek op grond van de Wet Openbaarheid Bestuur (WOB) bij het ministerie van Algemene Zaken in om een aantal archiefstukken met betrekking tot de in 1992 opgeheven *stay-behind* organisatie in te zien. Op 2 februari werd hem meegedeeld dat van alle gevraagde documenten er slechts één ter inzage was, tegen deze beslissing werd door Slats op 7 februari 2007 een bezwaarschrift ingediend. Op 15 maart 2007, daags na het verstrijken van de bezwaartermijn, heeft de WOB-functionaris van Algemene Zaken laten weten dat het archief was overgebracht naar het Nationaal Archief. Slats werd verteld dat op de gevraagde stukken “een beperking aan de openbaarheid berust voor een periode van 75 jaar.”⁵⁷ Slats nam hier geen genoegen mee, zijn bezwaarschrift werd ter behandeling voorgelegd aan de Commissie advisering bezwaarschriften Defensie. In een hoorzitting van de commissie werd Slats namens de KRO gehoord. Oeverloos veel correspondentie volgde⁵⁸ maar tenslotte werd er over 21 van de gevraagde 28 documenten beslist. In een brief van 4 april 2007 werd dit medegedeeld. 6 documenten werden geheel openbaar, 6 anderen werden openbaar in geanonimiseerde vorm, 4 documenten werden gedeeltelijk openbaar en 5 documenten bleven geheim.⁵⁹ Zoals van goede journalisten verwacht kon worden bleven de KRO mensen speuren, een link werd gelegd met de arrestatie in 1991 van de criminelen Klepper en Mierenet, waar mogelijk werd navraag over de Nederlandse *stay-behind* gedaan. Ook in Utrecht deed men navraag bij wetenschappers aan de Universiteit waarvan men het vermoeden had dat zij iets over een organisatie zouden kunnen weten. Dr. Beatrice de Graaf was in 2006 docent-onderzoekster aan de Universiteit van Utrecht. Zij deed ondermeer onderzoek naar de geschiedenis van de Koude Oorlog en de rol van de inlichtingen- en veiligheidsdiensten in die oorlog, in 2004 was

---

⁵⁶ Engelen, 12.

⁵⁷ *Nationaal Archief*, Brief van 23 mei 2007, J. Slats, programmamaker KRO, aan Nationaal Archief t.a.v. de heer van Boven.

⁵⁸ Correspondentie in bezit van de KRO.

⁵⁹ *Nationaal Archief*, Brief van 4 april 2007, Ministerie van Defensie Directie Voorlichting en Communicatie. Aan KRO reporter J. Slats. Kenmerk V2007009257.

ze bij prof. dr. D.A. Hellema gepromoveerd. Haar proefschrift *Over de Muur. De DDR, de Nederlandse kerken en de Vredesbeweging*⁶⁰ behandelt de rol van de kerken en de vredesbeweging in de relatie tussen Nederland en de DDR. Bijna twee jaar verbleef zij voor haar onderzoek in Berlijn waar zij onderzoek deed in de archieven van de Oost-Duitse staatsveiligheidsdienst (de *Stasi*).⁶¹ Het ligt voor de hand dat men bij dr. de Graaf navraag deed.

In 2004 was de auteur van dit artikel⁶² begonnen aan een studie geschiedenis aan de Universiteit Utrecht. Tijdens het eerste studiejaar kwam hij in contact met Beatrice de Graaf, een oude vraag die leefde werd weer actueel “Was er tijdens de Koude Oorlog iets over de organisatie waaraan hij had deelgenomen bij de *Stasi* bekend?” Navraag bij dr. de Graaf leverde geen antwoord op. Bij gelegenheid zou ze wel eens kijken of in de *Stasi*-archieven de naam van de auteur of de naam die op zijn *fake*-paspoort stond voorkwam. Het had geen hoge prioriteit, in 2007 was het er nog niet van gekomen.

Toen de mensen van de KRO navraag deden bij dr. de Graaf ging er bij haar een lampje branden, zij kende een student die waarschijnlijk iets met *stay-behind* te maken had, zij wilde betrokkene wel met de journalisten in contact brengen. Bij navraag bleek de betrokken student niet erg enthousiast, geheimhouding was voor hem een belangrijke zaak. Na stevige aarzeling volgde een afspraak met de journalisten. Achttien jaar na de opheffing van de organisatie was er in een kennismakingsgesprek weinig te verliezen met betrekking tot geheimhouding, meewerking lag echter absoluut niet in de bedoeling. In het gesprek met de journalisten J. Slats en B. Nijpels werd duidelijk dat er een reportage van ongeveer twintig minuten over de Nederlandse *stay-behind* gepland stond voor uitzending op televisie Nederland 2. De voorbereidingen waren vrijwel afgerond, interviews en opnames van betrokkenen waren al opgenomen. Toen de strekking en inhoud van de reportage werd uitgelegd kwam een beeld naar voren dat absoluut niet overeen kwam met het beeld dat vele agenten van hun organisatie voor ogen moet hebben gestaan. Sterk werd de nadruk gelegd op tot de verbeelding sprekende incidenten en onregelmatigheden. Illegale wapenhandel en betrokkenheid van criminelen, gesjoemel met geld en competentiestrijd in de leiding waren belangrijke elementen in de reportage. De rol van de vele betrokken agenten en veldmedewerkers werd onvoldoende belicht. De Nederlandse *stay-behind* (*Gladio*) had beter verdiend.

---

⁶⁰ Beatrice de Graaf, *Over de muur: de DDR, de Nederlandse kerken en de Vredesbeweging* (Amsterdam 2004).

⁶¹ C.V. van dr. Beatrice de Graaf, Google, 26 mei 2010.

⁶² H.C.Schoemaker, studentnr. 0440604. Geesteswetenschappen, Universiteit Utrecht

Medewerking aan de reportage werd toen wel toegezegd zodat een wat meer compleet beeld in de uitzending zou komen over de organisatie waar hij deel van had uitgemaakt. De uitzending werd verplaatst naar september zodat meer huiswerk gedaan kon worden en de tijdsduur van twintig minuten werd royaal verlengd. Het leek goed om de gang van zaken en de voorgenomen medewerking aan een voormalig leidinggevende, waarvan de identiteit bekend was, te melden. Een ontmoeting in de omgeving van Den Haag leidde tot een alleraardigst gesprek waarin echter nadrukkelijk werd afgeraden om aan het programma mee te werken. Medewerking aan het programma stond haaks op de handhaving van geheimhouding. Als er echter geen nuancering in de reportage zou worden aangebracht zouden ex-agenten en oud-medewerkers op televisie een reportage zien verschijnen waarin de organisatie in twijfelachtig daglicht stond, een organisatie waarvoor zij zich tientallen jaren met hart en ziel belangeloos hadden ingespannen. Om die reden werd het negatieve advies tot medewerking is niet opgevolgd. Enkele agenten en medewerkers van de voormalige *stay-behind* werden door de journalisten benaderd voor een interview, zij kwamen letterlijk in beeld, natuurlijk nadat zij toestemming hadden gegeven en hadden verteld geen bezwaar tegen uitzending te hebben. Het resultaat is een meer complete reportage geworden. Kort voor en na de uitzending zijn enkele mensen die in de reportage zijn “opgetreden” telefonisch benaderd, problemen hebben zich niet voorgedaan.

In het kader van het onderzoek naar geheimhouding van de organisatie voor dit artikel, zijn in mei 2010 vier agenten/medewerkers bezocht.⁶³ Allen hadden geen enkel probleem met het schenden van de geheimhouding, men zag het als een wat verlate vorm van openbare waardering. Twintig jaar na de opheffing van de organisatie is misschien het moment aangebroken om iets minder krampachtig te doen over geheimhouding. Van de vijand uit het Oosten waartegen moest worden opgetreden is in militair opzicht weinig dreiging over gebleven.

De uitzending op 9 september 2007 had wel gevolgen. Op 11 november 2007 stelden de Kamerleden Fred Teeven en Arend Jan Bokestijn (beiden VVD) elf vragen aan minister-president Balkenende en aan de ministers Hirsch Balin (Justitie) en van Middelkoop (Defensie).⁶⁴ Ook het Kamerlid Van Velzen (SP) stelde aan dezelfde ministers tien vragen.⁶⁵ De vragen hadden betrekking op het al dan niet nog bestaan van een *stay-behind*, wat is er gebeurd met de wapens en is er een onderzoek gedaan naar de gestolen wapens in de

---

⁶³ De namen van de betrokkenen zijn uiteraard bij de auteur bekend, en na te vragen. Het voegt niets wezenlijks toe om de namen in de noten te vermelden.

⁶⁴ Koninklijke Bibliotheek, Handelingen van de Tweede Kamer, 11 september 2007, vraagnummer 2060725030.

⁶⁵ Koninklijke Bibliotheek, Handelingen van de Tweede Kamer, vraagnummer 2060725260.

Scheveningse Bosjes? Bestaan er thans nog wapendepots? Wat is er gebeurd met de archieven? Zijn er nog financiële middelen? Bestonden er zwarte lijsten van mensen die in geval van oorlog zouden moeten worden geliquideerd? Overduidelijk bleek dat er nog veel vragen over de geheime organisatie waren blijven bestaan. De ministers gaven antwoord op de vragen, de vragenstellers leken tevreden.⁶⁶ Er waren geen feiten boven water gekomen waar geen begrip voor op te brengen was, ook de nog levende ex-medewerkers en agenten van Gladio zouden een goed gevoel moeten hebben.

Oktober 2008 verscheen in de cursus terrorisme aan de Universiteit Utrecht een artikel waarin de rol van de Nederlandse *stay-behind* werd besproken.⁶⁷ De docenten maakten de opmerking dat dit mogelijk een aardig artikel voor het tijdschrift *Militaire Spectator*⁶⁸ zou zijn. Het verzoek tot plaatsing is er niet van gekomen. Naar aanleiding van dit onderzoek leek het aardig alsnog om plaatsing te vragen. Eind april werd het artikel ingestuurd. Een week later belde generaal Bosch, hoofdredacteur van het tijdschrift, met de mededeling dat het stukje niet geplaatst kon worden, afspraken over geheimhouding waren kennelijk de oorzaak.⁶⁹

Actueel blijft het onderwerp geheimhouding. Alexander Pechtold, fractievoorzitter van D66 in de Tweede Kamer, pleit in juni 2010 in een artikel in het *Historisch Nieuwsblad* voor meer transparantie in de overheidsarchieven. ‘Geheimhouding moet niet de norm zijn.’⁷⁰ Volgens Pechtold ‘belemmert het gebrek aan openheid het controlerende werk van het parlement en onderzoek door journalisten en historici.’ De overheid moet zich voortdurend afvragen wat de redelijke zin van het weigeren van inzage van sommige staatsgeheime documenten kan zijn. ‘Geheimhouding moet niet langer de norm zijn en er moet zoveel mogelijk toegankelijk worden. ‘Nee tenzij’ moet veranderen in ‘ja, mits’.

Conclusie.

Geheimhouding is voor een geheime organisatie van essentieel belang. Gedurende lange tijd is de Nederlandse organisatie daarin ogenschijnlijk geslaagd. In de eerste periode was in elk geval in Nederland zeer weinig of niets van de ondergrondse organisatie aan de oppervlakte gekomen. Bij het publiek was het bestaan van de organisatie onbekend. Pas in de tweede

⁶⁶ Koninklijke Bibliotheek, Handelingen van de Tweede Kamer, Kamerstuk 29-01-2008.

antwoord op Kamervragen over ‘de operatie Gladio’ Gesteld in brief 2070805640 d.d.29 november 2007.

⁶⁷ Artikel cursus: terrorisme. Docenten dr. Isabelle Duyvesteyn en dr. Giliam de Valk.

. Herman Schoemaker. *Is er in Nederland, na de Tweede Wereldoorlog, door de overheid gesanctioneerd terrorisme bedreven?* (Universiteit Utrecht oktober 2008).

⁶⁸ *Militaire Spectator*, een maandelijks verschijnend krijgswetenschappelijk tijdschrift.

⁶⁹ Generaal Hans Bosch was van 1991 tot 1994 hoofd Afdeling Inlichtingen en Veiligheid van de Landmachtstaf.

⁷⁰ Geertje Dekkers, ‘Geheimhouding moet niet de norm zijn’, *Historisch Nieuwsblad* (juni 2010) 21-22.

periode na 1990 kwamen er barsten in het onzichtbare imago, geheimhouding was niet meer volledig zoals uit perspublicaties en Kamervragen bleek. Er moeten vraagtekens worden gezet bij de veronderstelling dat de mogelijke tegenstander niet op de hoogte was van een Europese en ook Nederlandse *stay-behind*. Onderzoek in Duitsland in de *Stasi*-archieven zou uitsluitsel kunnen geven. Er ligt nog een groot onderzoeksterrein braak naar de mate waarin de Oostbloklanden op de hoogte waren van een NAVO *stay-behind*. Voormalige opposenten zijn inmiddels NAVO partners, archieven en deelnemers aan geheime diensten zijn mogelijk gemakkelijker bereikbaar.

Inmiddels zijn er na de opheffing van de organisatie bijna twintig jaren verstreken, toch blijft er nog veel geheimzinnigheid en onbekendheid met betrekking tot de Nederlandse *stay-behind* organisatie welke gedurende de Koude Oorlog functioneerde. Steekhoudende argumenten voor geheimhouding van een openbaar geheim lijken niet meer aanwezig. Formeel wordt het bestaan van de organisatie tot 1992 niet meer ontkend maar door jarenlange mystificatie en onvolledige informatie is het beeld van een geheimzinnige zeer zwaar bewapende rechtse beweging ontstaan. Een organisatie die zich jarenlang aan effectieve controle van het parlement heeft kunnen onttrekken en mogelijk zelfs nu nog vertegenwoordigers heeft. Tot op heden blijft behoorlijk verslag over de gang van zaken bij de Nederlandse *stay-behind* beperkt tot het rapport van Engelen waarin de organisatie beschreven wordt maar de rol van de belangrijkste acteurs, de agenten, onderbelicht blijft. Het waren de agenten die zich jaren onbetaald hebben ingespannen. Alle andere medewerkers aan de organisatie ontvingen een behoorlijke vergoeding. Verschillende voormalige agenten hebben laten weten dat zij aan een meer complete geschiedschrijving over de organisatie zouden willen meewerken. Met medewerking van ex-leidinggevenden en na inzage van nog geheime archieven, zou kunnen worden beschreven op welke manier men kans heeft gezien om zo lang vrijwel onzichtbaar te blijven. De anonimiteit van betrokken mensen kan gehandhaafd blijven zonder dat afbreuk wordt gedaan aan royale openbaarheid.

Een wetenschappelijke en volledige geschiedschrijving zou veel bestaande “Indianen verhalen” over de organisatie kunnen ontzenuwen.

Pogingen tot geheimhouding en het niet openbaar maken van stukken dragen bij aan het blijven bestaan van een vervormd beeld van de Nederlandse *stay-behind*.

Overzicht van geraadpleegde bronnen.

Literatuurlijst.

Dekkers, Geertje, 'Geheimhouding moet niet de norm zijn' *Historisch Nieuwsblad*, (juni 2010).

Engelen, Dick, 'Lessons learned' *Militaire spectator* 174 (oktober 2005).

Engelen, Dick, *De Militaire Inlichtingen Dienst 1914-2000* (Den Haag 2000).

Ganser, D. , *NATO's secret armies, Operation Gladio and Terrorism in Western Europe* (Londen 2005).

Graaf, B. de, *Over de muur: de DDR, de Nederlandse kerken en de vredesbeweging* (Amsterdam 2004).

Graaff, B. en Cees Wiebes, *Gladio der vrije jongens* (Den Haag 1992).

Graaff, B. de en C. Wiebes, *Villa Maarheeze: De geschiedenis van de inlichtingendienst buitenland* (Den Haag 1998).

Koedijk, P. , D. Linssen. en D. Engelen (red.), *Verspieders voor het vaderland: Nederlandse spionage voor, tijdens en na de Tweede Wereldoorlog* (Den Haag 1996).

Lijst van archivalia.

Koninklijke Bibliotheek, Prins Willem-Alexanderhof 5 2595 Den Haag.

KRO Archief, reportage *Reporter* van 9 september 2007 op televisie Nederland 2.

Nationaal Archief/Rijksarchiefdienst, PIVOT rapport 166 (2005).

Dick Engelen, *De Nederlandse stay-behind organisatie in de Koude Oorlog 1945-1992*.

Nationaal Archief, Prins Willem-Alexanderhof 20 2595BE Den Haag.

Nederlands Instituut voor Beeld en Geluid, Media Park, Sumatralaan 45 1217GP Hilversum.

Kranten- en tijdschriftarchieven.

Cursus terrorisme Universiteit Utrecht, collegejaar 2008/2009.

Dr. I. Duyvesteyn en dr. G. de Valk. Essay Herman Schoemaker.

